

הרב מיכאל מלכיאל
והרב מאיר רובינשטיין

“לפני עור לא תתן מכשול”

כרבנים של קהילות קודש בא"י או בחו"ל שחלקים גדולים מהקהילות עדיין אינם שומרי תורה ומצוות, מתעוררות הרבה מאד שאלות הנוגעות למציאות של הקיום יחד בין יהודים יראי שמים לבין יהודים שאינם שומרי מצוות וכמובן שאלות הלכתיות בתהליכים של קירוב לבבות והחזרת יהודים לדרכה של תורה. חלק מהשאלות נוגע לאיסורים של לפני עור ומסייע לידי עוברי עבירה. במאמר הזה רצוננו להשתדל להבהיר כמה הגדרות באיסורים הללו ולנסות לברר את שתי השאלות הבאות כדוגמא לשאלות שנתקלנו בהם.

א. מזכירה שומרת מצוות מקבלת הוראה לסדר למנהל כרטיס טיסה, ורצון המנהל לטוס בשבת.

ב. יהודי שגר רחוק מבית הכנסת מהו להזמין אותו לסעודת ליל שבת בבית הרב שידוע שהוא יסע הביתה בשבת.

כל מה שנברר בשאלות הללו מטרתינו אך ורק לעורר התענינות לעיון נוסף ולא לפסוק הלכה למעשה, בפרט שאלו שאלות עם השפעות נרחבות ביותר ובכל הוראה או עצה עלולים אנו בעצמנו להיתקל באיסור הכשלת הרבים. מצד שני קיבלנו במשך השנים עידוד גדול מצד מורנו ורבנו הרה"ג ר' יעקב כ"ץ שליט"א לא להתחמק מבירור והתמודדות עם הבעיות ההלכתיות החמורות ועל פי הנחייתו והנחיית גדולי ההוראה להשתדל להיות איש במקומות שאין.

א. מהות איסור לפני עור לא תתן מכשול

בתו"כ על הפסוק לפני עור לא תתן מכשול נאמר: לפני סומא בדבר, בא אמר לך בת איש פלוני מה היא לכהונה אל תאמר לו כשרה והיא אינה אלא פסולה. היה נוטל ממך עצה אל תתן לו עצה שאינה הוגנת לו וכו'.

ובפירוש המשניות לרמב"ם (מסכת שביעית פרק ה' משנה ו') אמר ה' ולפני עור לא תתן מכשול הכוונה בזה שמי שעוורה אותו התאוה והדעות

הרעות אל תעזרהו על עורונו ותוסיף להתעותו. ולפיכך אסור לסייע לעברניים בעשית העבירות ולא לגרום למה שיביאם לכך אלא נעשה בהיפך. וכיוצא בזה כתב בחיבורו (הלי רוצח פיי"ב הי"ד) כל המכשיל עור בדבר והשיא עצה שאינה הוגנת או שחזק ידי עוברי עבירה שהוא עור ואינו רואה דרך האמת מפני תאות לבו הי"ז עובר בלי"ת שנאמר: ולפני עור לא תתן מכשול.

ורש"י מגדיר (במס' ע"ז נ"ה: ד"ה וישראל): ואסור לסייע ידי ע"ע אלא פורשין מהם כדי שלא ירגיל בכך.

ב. התורה אוסרת איפא לגרום לאדם אחר לעבור על דבר שאסור

לו

בהגדרת "שאסור לו" האם רק מה שהתורה אוסרת לו או גם מה שאסרו חכמים בזה יש מחלוקת ראשונים. ז"א לפי השיטות שגם באיסור דרבנן שייך לפני עור האם האיסור הוא דאורייתא או דרבנן. סברת המנחת חינוך (השמטות סימן רל"ב) שגם באיסור דרבנן יש לפני עור דאורייתא כי לא יותר טוב להכשיל אדם אחר באיסור דרבנן מלתת לו עצה שאינה הוגנת לו. אבל סברא זו אינה מוכרחת כי מי שנותן עצה רעה יש מכשול במהות אבל במכשילו באיסור דרבנן - מן התורה אין מכשול במהות (ועיין שו"ת שרידי אש חלק ב' סימן נ"ב עוד ראיות לדחות סברת המנ"ח).

הגמ' במסכת ע"ז ו: מגדירה מתי המכשיל אדם לעבור עבירה עובר על איסור דאורייתא. הגמרא מגדירה שאינו עובר רק שהאדם לא יכול להשיג את האיסור בלעדיו דאמר שם אהא דלא יושיט אדם כוס של יין לנזיר ואבר מן החי לבן נח הבי"ע דקאי בתרי עברא דנהרא אבל במקום שאדם יכול להשיג את הדבר בלי עזרת המכשיל אין לפני עור.

לכאורה תרי עברא דנהרא זה רק שהאיסור לגמרי לא בעל השגה וכך מאד מצטמצם המציאות של איסור דאורייתא אלא שבתשובת חו"י סימן קס"ה (מובא בפ"ת יו"ד סימן קנ"א ס"ק ג') נראה שהוא מרחיב את האיסור לכל מקום שבקושי רב יכול להשיג את האיסור בלעדיו המכשיל אז נקרא תרי עברא, והפרי חדש באו"ח (מנהגי איסור אות כ"ב) כתב דכשאין האיסור מזומן לפני האוסר והמתיר מזמינו הו"ל כתרי עברא.

המשנה למלך (פרק ד' מהלכות מלוה ולוה הלכה ב') מדייק מדברי התוס' בדבר איסור ללמד תורה לא"י (חגיגה י"ג. ד"ה אין מוסרין תורה לעובדי כוכבים) שדווקא בגלל האפשרות שהיה א"י אחר בעיר שרצה ללמד את

הא"י הזה תורה לכן לא הייתה בעיה של לפני עור אצל היהודי אבל אם היה יהודי אחר בעיר שהיה יכול ללמד את הא"י הזה לא היה מספיק להציל את היהודי מאיסור לפני עור. מסביר המל"מ שבדוגמא של כוס נזיר לא היינו פוטרים אדם מאיסור דאורייתא אם היו שני אנשים שהיו יכולים להושיט את הכוס לנזיר שהרי גם השני חל עליו איסור לפי"ע, ז"א שלפי המל"מ במקום שאם חברו יעשה את הדבר הוא יעבור על לפני עור אז גם כשאפשר לעשות ע"י אחר עובר על לפי"ע (עיין עוד בשו"ת יחיה דעת חלק ג' סימן ס"ז שמביא אחרונים שמצדדים בעד ונגד ההגדרה של המל"מ).

מתוך הגמרא בע"ז שהבאנו (לא יושיט אבר מן החי לבי"ט) וגם בגמרא בנדרים ס"ב ששם הגמרא דנה על מכירת עצים לעובדי עבודת כוכבים מסוימת רואים שגם כלפי עכו"ם שייך איסור לפני עור. אם האיסור הוא דאורייתא או דרבנן ע"י מנחת חינוך שסובר שזה דאורייתא אבל לא ל"ת גמור לכן הרמב"ם לא מזכיר את זה במל"ת רצ"ט, ויש גם דעות שלפני עור בגוי אינו אלא דרבנן (דוחק גדול להסביר כך לפי הגמרא בע"ז ו:).

ג. האם קיים איסור דרבנן המרחיב את איסור התורה?

גם במקום שאין מציאות של תרי עברא דנהרא ז"א מקום שיהודי לפי ההגדרות הנ"ל עובר על איסור דאורייתא על כל פנים גם בחד גיסא עובר על איסור דרבנן שחייב להפרישו מאיסור, כך דעת התוס' במס' שבת (ג. ד"ה בבא) וכן דעת הרא"ש בשבת והר"ן בע"ז ובשבת והשלטי גיבורים בשם הרי"א"ז והגה' מרדכי. בחידושי הריטב"א למס' ע"ז כתוב שגם אם אין לפני עור אכתי איסורא במילתא משום מסייע ידי עוברי עבירה כל שאנו גורמים לו לעשות איסור או להרבות באיסור וכדקיימא לן שאין מסייעין ידי ישראל בשביעית ואפילו לומר להם הוחזקו אסור, ולא עוד אלא שאנו חייבים למחות בידו דכל ישראל ערבים זה לזה וכ"ש שאסור להם לגרום להם לעשות שום איסור או להרבות באיסור וכו'. בעיון בדברי הראשונים הנ"ל רובם לא מביאים מקור לאיסור דרבנן אלא אומרים שהדבר מסתבר מכח החיוב להפריש מעבירה, אז מובן מאליו שלא יתכן שיהודי בכל דרך יהיה שותף לאותה עבירה. הריטב"א שהבאנו מציג חוץ מהסברא גם מקור משביעית, ששם במשניות האחרונות בפרק ה' יש מספר הלכות בענין מכירה והשאלה לאדם החשוד על השביעית. אמנם ניתן לדחות שכל המשניות מדברות על מציאות של תרי עברא דנהרא, אבל זה דוחק, והריטב"א גם מוסיף את ההלכה האחרונה בפרק שמחזיקים ידי גויים בשביעית שיצליחו בעבודתם אבל לא ידי ישראל

שבוה מסייעים לידי עוברי עבירה. ביו"ד (סימן קנ"א סעיף א') מביא הרמ"א את האיסור דרבנן בשם יש מחמירים, ומשמע שסובר שהדעה הראשונה עיקר, דהיינו שאין איסור מסייע כלל וכן המנהג לדעתו. מקורו של הרמ"א זה המרדכי ראש מסכת ע"ז מובא בד"מ הארוך בשם הראב"ה בשם אביו שמתיר ללוות בגדי כמרים שמרננים בהם לע"ז - איפה שאפשר להשיג את הבגדים מאחרים והד"מ מוסיף שהשיטה הזאת היא כמו שיטת התוס' המתיר גם ביהודי. זה התוס' בע"ז שמסביר מתי יהודי חשוד שיעבור עבירה עם האיסור שהמכשיל מושיט לו, שהרי לסתם יהודי כשר אין חשש להושיט לדוגמא מאכל של איסור כי הוא לא יאכל אותו. מוסיף התוס' (ומיירי וכו') שכל זה נכון רק בתרי עברא דנהרא, ואם התוס' פה היה סבור שיש איסור דרבנן אז "ומיירי" היה מיותר. גם מהרמב"ן (מובא בר"ן בסוף פ"ק דע"ז) ורבינו ירוחם משתמע שאם אין איסור דאורייתא אז גם אין איסור דרבנן (בפירוש גם הרמב"ן וגם המרדכי כותבים על איסור דרבנן כלפי גוי בלבד).

[נ"ע עוד בשו"ת משיב דבר סי' ל"א שסובר שכשהאיסור נפוץ מאד וקל להשיגו אז לכל הדעות אין איסור דמסייע כי הוא לא מסייע בכלום - השאלה שם על חנות של טריפות שיש כ"כ הרבה חנויות כאלו שאין פה סיוע כלשהוא אם גם החנות הזאת תמכור].

ד. כלפי מי שייך האיסור דרבנן של מסייע לידי עוברי עבירה

השי"ך ביו"ד קנ"א ס"ק ו' חולק על הרמ"א ורוצה להסביר שכלל אין מחלי ראשונים אם יש איסור דרבנן לסייע לידי עוברי עבירה, שכל הראשונים שהבאנו שכתבו שיש איסור מדברים על ישראל והראשונים שכותבים שאין איסור דרבנן מדברים על עכו"ם וישראל מומר שאין דין להפרישם מאיסור ולכן גם אין איסור לסייע להם בעבירה.

על הדין הזה של השי"ך יש מחלי גדולה בין האחרונים. הגר"א כנראה מקבל את חילוקו של השי"ך הפ"ת מביא ראייה לדבריו, אבל הברכי יוסף סותר את דבריו, במיוחד מהגמרא בנדריים ס"ב שהבאנו לעיל ששם דובר על איסור מכירת עצים לעכו"ם ופשטות הגמרא ששם דובר על חד גיסא דנהרא, עצים ניתן להשיג בהרבה מקומות (ע"י שו"ת זכרון יעקב של הרב זובער ז"ל רבה לשעבר של שטוקהולם סימן י"א - ששם סותר דברי הברכ"י ואומר שאמנם עצים ניתן להשיג במקום אחר אבל יער לא כ"כ קל להשיג).

הדגול מרבבה שואל על השי"ך למה אין דין להפריש מומר ישראל

מאיסור הרי הוא עדיין ישראל, ומכח השאלה הזאת הוא כותב שגם בדעת הש"ך החילוק בישראל הוא בין שוגג למזיד והוא כותב: דאף ישראל אין מצווין להפרישו כי אם כשעובר בשוגג ויש ביד איש אחר להפרישו וכמו בקטן אוכל נבילות שהקטן שוגג הוא... אבל בישראל שרוצה לעבור במזיד על איזה עבירה אפילו אינו מומר גמור אין ישראל אחר מצווה להפרישו לדעת הש"ך.

בתשובה לשאלה על סברת הדגול מרבבה העיר לי הרב אביגדור נבנצל שליט"א שאולי יש מקור לד"מ מהרמב"ם בפירוש המשניות (מעשר שני פרק ד' משנה ו') ששם הרמב"ם מסביר שמותר להכשיל עם הארץ, אדם שנכשל בקביעות באיסורים חמורים (מזיד לדברים הללו בלשון הד"מ) בספק מכשול ולתת לו דמאי.

ניתן לדעתנו גם למצוא מקור לסברת הד"מ בדברי הריטב"א בחידושו על ע"ז, שהריטב"א קובע בהגדרת האיסור של לפני עור שאדם עובר על האיסור שהתקלה באה אך ורק בגלל המכשיל ולכן אם החוטא יכול להשיג את האיסור בדרך אחרת אין לפני עור, וכן אם הרעיון לעשות את העבירה בא מהחוטא עצמו ולא מהמכשיל אז גם אין לפני עור - ולמעשה קובע הריטב"א שאם החוטא תובע את האיסור בפירוש, אז המכשיל אינו מכשיל, ולא עובר על לפני עור מן התורה. אמנם ברור שהריטב"א למעשה לא יסכים לדין של הדגול מרבבה, כי הריטב"א בהמשך לאותו קטע קובע שהאיסור דרבנן של מסייע קיים בכל מקרה גם אם החוטא תובע את האיסור ולא יתכן שהד"מ מדבר על איסור דאורייתא, כל חילוקו של הש"ך מסתמך על התוס' ששם כתוב בפירוש שבתרי עברא דנהרא מומר הוא כישראל גמור.

ז"א שלפי הריטב"א בדאורייתא אין איסור מכשיל אם החוטא עד כדי כך "פיקח" שהוא רואה הכל ורוצה לעבור את העבירה ואומר כך בפירוש ולפי הד"מ בדרבנן אין חיוב להפריש יהודי מאיסור מסויים שהוא "פיקח" עד כדי כך שהוא בקביעות עובר על האיסור הזה, ואם אין חיוב להפרישו אז גם אין איסור לעזור לו לעבור את האיסור הזה.

ה. האם קיים איסור דמסייע אם העבירה עצמה היא דרבנן

השדה חמד (פאת השדה מערכת ו' כלל ג') מביא בצורה מסודרת את הדעות בשאלה הזאת. הרשב"א בפירוש ותוס' במשתמע (ע"ז כב. ד"ה תיפוק) מביאים שיש איסור לפי"ע בחז עברא רק כאשר האיסור

דאורייתא, אבל כאשר האיסור דרבנן דהוי תרי דרבנן אין איסור, או כפי שמנוסח בשו"ת זרע אברהם (חלק או"ח סימן י"ב) שבמצוות דרבנן אין דין ערבות וכן מובא בברכי יוסף אורח חיים (סימן קכ"ג ס"ק ג') ובשו"ת תורת חסד (חלק או"ח סימן ה') ששם הוא מתיר לבעלי מסעדות למכור מאכלים גם למי שאוכל בלי נט"י וברכה, שזה חד עברא כי יש הרבה מסעדות, ואיסור דרבנן של נט"י וברכה. ניתן גם פה למצוא מקור ברמב"ם (פ"י דמעשר הי"ג) שהרמב"ם מתיר לרופא חבר להאכיל חולה עם הארץ בדמאי השייך לחולה עצמו לתוך ידו של החולה. ז"א שהדמאי של החולה, ואז אין בעיה למצוא מי שיתן לו את האיסור - ז"א יש פה רק בעיה של מסייע, אז מותר להאכיל לו דמאי, כי יש פה תרי דרבנן.

האם ניתן למצוא שיטת ראשונים שסובר שאפילו באיסורים דרבנן אסור לסייע? רבינו יונה בסוף פרק שמיני דברכות (ד"ה אוכל מחמת מאכיל) קובע שאסור להאכיל אדם אחר עד שזה יטול ידיו משום לפני עור, ונט"י דרבנן. אמנם ניתן להסביר את הר"י הזה באי אפשר להשיג האוכל בלי המאכיל ויהיה תרי עברא, אבל המג"א באו"ח (סי' קס"ג ס"ק ג') כותב על הדין הזה שיש גם איסור דרבנן של מסייע בחד עברא וכך מביא גם שו"ע הרב ומשנה ברורה בדין הזה. הפמ"ג מקשה מאיפה מקורם לאיסור. אולי אפשר למצוא מקור ברש"י בע"ז נ"ה ששם הדין גם באיסור דרבנן ורש"י כותב שרק משום שעכ"ם לא נצטווה במצוה זו (טומאה) אין איסור משום מסייע, ז"א אם היתה מצוה היה גם איסור מסייע אע"פ שזה תרי דרבנן. גם בשיטת רש"י יש בעיה (לפי הדיוק של הפמ"ג בפתיחה הכוללת ח"ג אות ט"ו) כי בגיטין ס"א הוא מעמיד את השאלה שלנו במחלי אב"י ורבא בגמרא שאב"י סובר שגם באיסורים דרבנן יש איסור מסייע ולרבא מותר - והלכתא כרבא בכ"מ לבר מיע"ל קג"ם.

ו. אם העבירה לא תתקיים באופן הכרחי או באופן מיידי

במקור לדין לפני עור שנינו בשביעית (פ"ה מ"י) אלו כלים שאין האומן רשאי למכרן בשביעית וכו' זה הכלל כל שמלאכתו מיוחדת לעבירה אסור, לאיסור ולהיתר מותר. ובפ"ה משנה ח' בית שמאי אוסרים למכור לישראל חשוד על שביעית פרה חורשת בשביעית משום לפני עור ובית הלל מתירים מפני שהוא יכול לשוחטה. ואף על פי שאין דרך ואין כדאיות כלכלית לשחוט פרה המלומדת לחרוש כותב הרע"ב: ובכל דהו דמצינן למתלי, תלינן. במשנה ט' שם: משאלת אשה לחברתה החשודה על השביעית נפה וכברה וכו'... משום דרכי שלום ששם רחוקה מאד התלייה

ולכן מותר רק בצירוף ההיתר של דרכי שלום. יש מחלוקת ראשונים אם אפשר להתיר על סמך דרכי שלום בלבד (שיטת ר"ת בספר הישר) או שההיתר של המשנה זה צירוף של תלייה רחוקה ודרכי שלום (רשב"א וריטב"א).

הסיבה שאפשר לתלות כמו שכותב הרמב"ם (פ"א שם משנה ז') שהעיקר בידינו אחזוקי איסורא לא מחזקינן. ניתן להסביר בשורש האיסור, שאם אפשר להפעיל את הדבר להיתר גם אם זה לא סביר כמו הפרה החורשת. ואפילו ידוע למוכר כוונת הקונה - מאחר והוא יכול לעשות בו היתר לא המוכר מכשיל אותו אלא הוא מכשיל את עצמו.

הב"ח (או"ח קס"ט ד"ה ואסור) ועמו הרבה אחרונים עושה חילוק בין מי שלא נטל ידיו שמיד שיאכל יעבור על איסור ואז יש בעיה של מסייע למי סובר שאסור בתרי דרבנן, לבין מי שלא מתכוון או מי שלא יודע לברך שגם לתת לו אוכל אין בעיה של מסייע, כי ברגע שאני נותן לו אינו עובר ואם אח"כ לא יברך מה עלינו לעשות? משמע מדבריו שגם באופן שידוע בבירור שלא יברך אח"כ בכ"ז יתיר הב"ח אם האיסור יעשה רק אח"כ. וניתן גם פה להסביר בשורש האיסור שאם האיסור לא יעשה תיכף אלא רק בשלב מאוחר יותר אין הנותן מכשיל אלא המקבל מכשיל את עצמו.

ובאותה דרך ניתן גם להבין את הריטב"א (ע"ז ס"ג) בברייתא שם: אומר אדם לחמריו ולפועליו לכו ואכלו בדינר זה וכו' ואינו חושש לא משום שביעית ולא משום מעשר. והקשה הריטב"א שעובר משום לפני עור? ותירץ שמכאן לומדים שכל שלא נותנים את חפץ האיסור עצמו והדבר בספק אם יקח את האיסור אין בו משום לפני עור - כי לא הנותן מכשיל אלא המקבל מכשיל את עצמו.

ז. האם שייך לפני עור במקום מצוה?

כותב הר"י (בהמשך לקטע הנ"ל בסוף פרק ח' דברכות) על הדין לא יתן אדם פרוסה לשמש א"כ יודע בו שנטל ידיו. יש למדין מכאן שאין ראוי לתת לאכול אלא למי שידוע בו שיברך. ונראה שכיון שמתכוין לעשות מצוה שנותן בתורת צדקה, מותר (ועי' בביאור הגר"א לאו"ח קס"ט שמביא עוד ראיות ברורות לדעת הר"י) אמנם הב"י בקס"ט מקשה על הר"י: א"כ מדוע אסור לתת לשמש עד שנטל ידיו - ומכח קושיא זו משמיט המחבר דעת הר"י והמקילין. אולם הרמ"א מביא בסעיף ב' דעת הר"י בשם יש מקילין אם נותן לעני בתורת צדקה, והאחרונים דוחים את קושיית הב"י כ"א

בדרך שלו שבדחיות גם חילוקים להלכה. המג"א כותב שאם ידוע ודאי שלא יברך אז אסור והפמ"ג מסביר את צד האוסרים שלא יתכן שיבוא עשה של צדקה וידחה ל"ת דלפני עור דבכה"ג לא צותה התורה ליתן לו, וגם הוי מצוה הבאה בעבירה וכו'. הרבה אחרונים מקיימים את דין הר"י ואולי ניתן להסביר את הר"י כמו שמביא השרידי אש בתשובה הני"ל (מסברא ולא למעשה) שבשורש האיסור שלפני עור זה שמטרת המכשיל לחזק ידי עוברי עבירה ולפ"י במקום שיש לפנינו מצוה אין להמנע ממצוה זו אפילו במקום שיכול לגרום שעי"ז יעבור חבירו עבירה, שהוא אינו רוצה להחזיק ידי ע"ע אלא לקיים מצות הבורא, ואדרבא עי"ז יעורר רגשי תשובה וחרטה בלב העברין לראות את דרך האמת בראותו שחבירו משתדל לקיים מצות בוראו. ובאותו כיוון דן הגרש"י אויערבאך שליט"א (מנחת שלמה סי' ל"ח) שגם כשלא אומרים לאדם לעשות איסור קטן כדי להציל אחרים מאיסור גדול מ"מ בנידון של לפני עור הואיל וכל העבירה היא נתינת מכשול, וכיון שבלי נתינת המכשול ישל חבירו באיסור יותר גדול - נמצא דליכא כלל שום עבירה כיון דליכא הכא שום נתינת מכשול אלא אדרבא יש כאן הצלה ממכשול גדול מאד ע"י זה שהחליף אותו בקום ועשה במכשול קטן יותר.

ועתה נדון ע"פ האמור לעיל בשאלתנו האם המזכירה יכולה להזמין כרטיס טיסה למנהלה ע"פ ציוויו כשהטיסה תתבצע בשבת?

לדעתנו אין ספק שפה דנים בחד עברא דנהרא, גם לפי דעות החו"י הפרי"ח והמל"מ המרחיבים את הגדרת תרי עברא, שהרי המנהל יכול בנקל להזמין את הכרטיס בעצמו ויש מספיק סוכני נסיעות וחברות תעופה זרות של א"י שיספקו לו את הכרטיס גם בלעדי מזכירתו. לכן לפי דעות הראשונים וכן הרמ"א שאין איסור דרבנן במסייע אין פה שאלה כלל. אמנם לפי רוב הפוסקים יש מסייע, אבל פה העבירה גופא דרבנן והוי תרי דרבנן. אם המנהל בעקבות טיסתו יעבור על איסור דאורייתא בנסיעתו ברכב עד לשדה התעופה או ממנו אם ינחת בעודנה שבת או יעבור על תחומין לפי הדעות שתחומין דאורייתא או על איסורים אחרים שהם לא הכרחיים לעצם הטיסה, מה על המזכירה לעשות ויש לתלות להיתר.

לכן בשאלתנו לפי הדעות בראשונים ואחרונים שאין מסייע בתרי דרבנן שוב ניתן להתיר, אלא שלפי המג"א שו"ע הרב ומ"ב דלעיל שהחמירו בתרי דרבנן יש לעיין אם אין פה בעצם הזמנת הכרטיס תלויות להיתר.

אמנם התליות בסיכוי שלא יטוס בסופו של דבר הן קלושות אע"פ שמנהל בד"כ דואג לסוג של כרטיס שניתן לשנותו אבל ראינו שגם בתליות דחוקות ניתן לסמוך על ההיתר של המשנה בשביעית משאלת אשה וכו' משום דרכי שלום, ז"א בצירוף תליה רחוקה ודרכי שלום (מג"א) ניתן להתיר לה, ופה בהחלט יתעורר ויכוח גדול אם תסרב שזה לא פחות מהקלקול של משיאים לה שם רע בשכנותיה שזה קלקול שבמשנה. וגם אם לא נקבל את הסברה הזאת מובא בשו"ת משיב דבר סי' ל"א ע"פ הגמרא בגיטין ס"ב שהתיר לשדכן שפרנסתו בכך לשדך אשה לאיש שידועים לעברנים ויעברו על איסורי נדה (דאורייתא) משום שמה שמותר מפני דרכי שלום מותר גם משום פרנסה, ולפי"ז ודאי בנידון דידן מותר דהרי פרנסתה של המזכירה בכך. ניתן גם לצרף את תשובת המהרי"ם חרל"פ בספרו בית זבול ח"ב סי' י' שהביא בשם הגאון מהרי"ל דיסקין (מובא בתשובת שרידי אש הנ"ל) דלאו דלפני"ע ליכא אם הלה אונסו בממון דאין אדם מחויב להפסיד ממונו כדי להציל חבירו מן העבירה (ע"י שם בתשובת שרידי אש שדוחה את הטענות נגד התשובה הזאת, ומסיק שסיבת ההיתר כי כל יסוד האיסור שייך רק איפה שיש בסיועו חיזוק לע"ע, אבל לאדם שמפסיד ממונו אין שום חיזוק להעובר, שהוא יודע שעשה את המעשה רק להציל את ממונו).

אפשר גם לצרף את שיטת הדגול מרבבה דלעיל ע"פ השי"ך שישראל שרוצה לעבור במזיד אפילו אינו מומר אין איסור לסיעו משום שאין דין להפרישו, ובפרט פה שהעובר מוכשל ועומד ותובע את האיסור בפירוש בעצמו.

לכן נראה לנו בשאלה הזאת מקום להתיר למזכירה להזמין את הכרטיס אם אין דרך סבירה לסרב. לשאלה זאת כמובן יהיו השלכות לשאלות דומות שיהודים יראי שמים משרתים או עובדים אצל יהודים שאינם שומרי מצוות, ובכל שאלה יש לדון לגופו של ענין.

לגבי שאלתינו השניה רצוננו רק להעיר כמה נקודות השייכות לבעיה האם ניתן להזמין לב"כ ולסעודת שבת בבית הרב אורחים שאינם שומרי מצוות שכנראה יסעו חזרה לביתם בשבת.

השאלה הזאת היא חשובה מאד בפרט בקהילות כמו הקהילות בתפוצות ששירתנו בהם שכל יום ממש מאבדים יהודים ע"י ההתבוללות האיומה וזה חייב להכאיב ולהעיר לפעולה כל יהודי יר"ש שמאמין שהעברות היא לא סיסמא בעלמא, בפרט שרואים בהרבה מקומות שע"י

דוגמא אישית השפעה הפעלה נכונה ולימוד בעיון ניתן בהחלט לקרב יחידים ומשפחות לתורה ויראת שמים.

יש כמובן הרבה דרכים לעורר את רגשי התשובה, אבל אין ספק שתפילה בבית הכנסת סעודת שבת עם זמירות ודברי תורה ועצם הרגשת הקירוב לרב ומשפחתו ע"י הזמנתם ומעורבות אמיתית בבעיותם יכולים לפעמים להשפיע ולקרב רחוקים יותר מהרבה דרשות, וזה דבר מוכר וידוע גם באה"ק שבאים לדון בשאלות ההלכתיות המתעוררות בעקבות הפעולות הללו יש צורך לפעמים להתיר איפה שבמצבים אחרים היינו מחמירים או להעלים עין. אבל גם להיות מודעים שהיתרים שלא במקומם עלולים לגרום לזילותה של התורה ח"ו ולהיפך מהמטרה שרצינו להשיג.

בשאלה שלפנינו אנו רוצים בעיקר לדון מצד לפני עור ע"פ הכללים וההגדרות בכל האמור לעיל ולהעיר כמה נקודות בהלכה שאין אומרים לאדם לעשות איסורא זוטא כדי להציל אחרים מאיסורא רבא (וע"י גם בכותלינו י"ג עמוד 182 במאמר של הרב יצחק לוי הדין בהכוונת רכב בשבת, שיש שם צדדים מקבילים לשאלתינו).

מצד לפני עור יש לדון קודם כל גם על המזמין - הרב במקרה דנן - בלי תליות יש איסור לפני עור דאורייתא או שהוא מסייע דרבנן, שהרי יש צד להגיד שאת סעודת השבת הזאת העברין לא ישיג בשום דרך אחרת ואם קיימות עוד משפחות שהיו יכולות להזמין אותו אז ודאי שייך החידוש של המל"מ דלעיל שזה לא יכול להוריד מהרב את האיסור דאורייתא. בכ"ז ע"פ כל האמור אנו נוטים יותר להגיד שבעצם ההזמנה לשבת אין שום צד איסור להיפך, אלא שההזמנה עלולה לגרום אח"כ לאיסור - האיסור הזה נסיעה בשבת זה איסור שהעברין מוכשל ועומד בו בתמידות והוא לא זקוק לרב כדי לעורר אותו לעבירה הזאת, ובעיקר האיסור הנוסף שיעבור בנסיעה המסויימת הזו היא לא יותר מריבוי עבירה וכפי שכתב הריטב"א: (ורבו הרא"ה ועוד ראשונים) כל היכא דמצי עביד איסור שלא על ידינו ליתא משום לפני עור ואעפ"י שאפשר שהיה מרבה באיסור על ידינו לא חיישינן, כמו שהנזיר בחד עברא לא היה שותה הכוס הזה של יין או הבי"ג לא היה אוכל את החתיכה הזו של אבר מן החי אם היה באפשרותו להשיג יין או אמה"ח במקום אחר, ואפילו אם עכשיו אולי יאכל חתיכה נוספת. וכן כותב הריטב"א בב"מ על רועה שרגיל לרעות בשדות אחרים שמותר למכור לו עיזים אם יש לו עיזים

משלו מצד לפני עור שיש פה רק מסייע כי העבירה תיעשה ממילא. לא הבננו גם את ריבוי הקושיות על הריטב"א בבי"מ שאולי לא ראו את שיטת הריטב"א והראשונים האחרים בע"ז. בפרט יש להגדרה הזאת חשיבות בצירוף הריטב"א שהסברנו לעיל שמחלק בין אם נותן חפצא של איסור כמו נבילה או יין לנזיר לבין נתינת דבר היתר שיש לחשוש שיעשה בו איסור, פה בנידון שלנו הרב נותן לעברין חפצא כשרה מאד ואינו עובר ככה"ג על לפני עור.

פה שייך גם הדיון לעיל אם במקום מצוה שייך איסור לפני עור (שתי דעות ברי"י) והט"ז כותב שם שאם יש ודאי מצוה (שבת) וספק עבירה אז אין ספק מוציא מידי ודאי.

השאלה אפילו אם פה היינו דנים בתרי עברא אם אין תליות. אפשרות אחת מקובלת זה להזמין את האורחים ללון בבית הרב ובמיוחד אצל אנשים יותר צעירים קורה לעתים תכופות שנענים בחיוב להזמנה כזאת ובפרט אם מציעים יחד עם ההזמנה לשבת ושההזמנה ללון לא תהיה אמתלא בעלמא.

אם האורח גר בטווח הליכה אפילו הליכה ארוכה או שיש לו ידידים או קרובים שיכול ללון שם ודאי שאלו תליות ריאליות, אבל גם במקום שאין האפשרויות הללו קיימות אפשר לתלות שהאורח יחזור בתחבורה ציבורית או באופניים, שאז גם שכרוך באיסורים שונים (עצם הנסיעה, כסף, כרטיס, הוצאה במקום שאין רשות הרבים דאורייתא) האיסורים הללו דרבנן ובמקום מצוה ודאי בתרי דרבנן יש על מי לסמוך להיתר. כפי שראינו הלכו תז"ל עד כדי תליות בכל דהו שאולי לא יגיעו לידי עבירה. ולשיטת ר"ת הנ"ל אפילו בלי כל תליה מותר מפני דרכי שלום. אמנם המג"א (בסי' שמ"ז ס"ק ד') כתב שאסור גם באמצע השבוע להשאיל לאדם כלי מלאכה אם הוא חשוד שיעשה בו מלאכה בשבת אם לא שיש לתלות שיעשה בו מלאכת היתר, ומוסיף המג"א ודווקא בדבר המצוי אבל בדבר שאינו מצוי אסור אם לא מפני דרכי שלום. אז ברור לשיטתו וזה מוסכם לכל הדעות שגם בדבר לא מצוי בצירוף דרכי שלום תלין. ומסביר שם מחצית השקל שיתכן ושלום בית או כוונה לקרב רחוקים לתורה דינם כדרכי שלום אפשר גם פה לצרף את שיטת הבי"ח כפי שהסברנו לעיל שאם האיסור לא יבוא תיכף אלא רק אח"כ אין המזמין מכשיל אלא העברין מכשיל את עצמו.

אם נקבל שפה הבעיה מסייע ולא לפני עור אז גם לשיטת הדגול

מרבבה פה לא תהיה בעיה כי העברין נקרא מומר לנסיעות בשבת ואין לי מחויבות להפרישו מאיסור נסיעה ואין איסור לסייע לו בעבירה הזאת. ואין זה עומד בסתירה לערבות ומחויבות כללית שיש לי כלפי כל יהודי גם כלפי מומרים ובודאי בזמננו נעיי גם תוסי ע"ז ו: בנידון שלנו דאין הדגול מרבבה חולק על התוסי הזה) להיפך רק אם נצליח לקרב אותו לדרך האמת שייך להפריש אותו גם מנסיעות בשבת.

לפי כל האמור יש הרבה סניפים להתיר את ההזמנה לשבת מצד לפני עור ומסייע לידי ע"ע אבל גם אם נגיד שיש פה צד של איסור ובפרט שהיוזמה וגרימת המכשול באה מצד הרב בקום ועשה יש גם מקום לדון באיסור להגיד לאדם לעשות איסורא זוטא כדי להציל אחרים מאיסורא רבא.

בשנות הלימוד שלנו בכלל של ישיבת הכותל שמענו הרבה פעמים מאת רבנו ר' יעקב כ"ץ שליט"א את הסיפורים על המסירות של ר' ישראל סלנטר לקירוב עוברי עבירה בגרמניה ששם כבר בתקופתו ההתבוללות היתה רבה, הרפורמים חזקים והרבה יהודים גם מדוחק פרנסה חללו שבת. אביו של רבינו הרב דב כ"ץ זצ"ל הביא בספריו המפורסמים על תנועת המוסר בח"א עמוד 164 סיפור קלסי איך ר' ישראל בהגיעו לעיר ממל בתבונה ובשלב אחרי שלב החזיר את היהודים לשמירת שבת. ר' יעקב סיפר לנו תמיד איך ר' ישראל היה הולך לפועלי הנמל ואומר להם בפירוש לכתוב ביד שמאל ולא ביד ימין כדי להצילם מאיסורי דאורייתא בשבת נעיי גם במאמר של הרב עמיטל שליט"א "בענין מצות תוכחה" מקורות לשאלה אם מותר להורות לעברניים לעבור על איסור זוטא בכדי למונעם מאיסורא רבא או בכדי לקרבם לתורה ויר"ש). המקור הראשון להיתר שנפוץ היום לחתן גיורת שהיתה נשואה בנישואין אזרחיים עם בעלה היהודי בניגוד למשנה מפורשת (יבמות כ"ד: הנתען על השפחה וכו') נמצא בתשובת הרמב"ם פאר הדור סימן קל"ב. הרמב"ם נשאל אם ב"יד חייבים לכוף אדם להוציא מביתו שפחה גויה שהוא מתיחד עמה והישר בעיניו יעשה וכתב הרמב"ם וז"ל: ודאי מן התורה צריך לגרשה משם ואפילו בגיורתה כי לא דברה התורה אלא כנגד היצר ולא זו הדרך. וכאשר אמרו באסורים ובתים מלאים כל טוב אפילו כתלי דחזירי ולא זו הדרך. ולכן מחוייבים בית דין אחר שמועה אשר לא טובה שישתדלו בכל עוז ותעצומות לגרש האמה הזאת או שישחררנה וישאנה. ואף כי הנתען על השפחה ונשתחררה אינו יכול לישאנה לכתחילה, אכן כאשר פסקנו

בדברים כאלו שישחררנה וישאנה ופסקנו כן מפני תקנת השבים ואמרנו מוטב שיאכל רוטב ולא שומן עצמו וסמכנו על אמרם ז"ל עת לעשות לה' הפרו תורתך, ויכול לישאנה והאל במרומיו יכפר עונינו כאשר דבר לנו ואסירה כל בדיליך, עכ"ל.

בתשובת יביע אומר (חלק ו' יו"ד תשובה ג') מביא הרב עובדיה יוסף שילט"א הרבה תשובות של רבנים הדנים בנושא להתיר איסור קל כדי להנצל מאיסור חמור ומסיק שם וז"ל: והכלל שלהתיר איסור קל בשביל איסור חמור צריך להיות מתון הרבה וכמו ברפואת הגוף שלפעמים מחליט הרופא לתת יד כדי שלא תמשך המחלה ליתר הגוף ויסתכן ולפעמים מחליט להשאיר הדברים כמו שהם, והכל נעשה בישוב דעת עם רופאים אחרים וכן הדין ברפואת הנפש שצריך להתישב הרבה עם דעות תלמידי חכמים גדולים גדולי תורה, כדי שלא יבוא לידי חורבנה ח"ו, עכ"ל.

אפשר גם פה מבחינת חומרת הענין לצרף את ההלכה באו"ח סימן ש"ו סעיף י"ד שמותר לעבור כל אחד מל"ט מלאכות דאורייתא כדי להציל ילדה שהוציאו מביתה להוציאה מכלל ישראל, שזה נקרא איסורא זוטא לעומק הסכנה שהיא תחלל שבת כל ימי חייה (מ"ב שם).

אלא שבנידון שלנו שכל האיסור הוא לפני עור או מסייע נראה לנו יותר קל להתיר, כי כל שורש האיסור כמו שמוכח מלשון הרמב"ם בהל' רוצח ורש"י בע"ז הוא שעובר שברצונו לחזק ידי עוברי עבירה ולפיכך כפי שהבאנו בסברת השרידי אש ובהיתר המפורסם של המנחת שלמה שעל פניו הוא בניגוד לפסק של השו"ע כי שכוונתו להציל את האורח מאיסור יותר גדול אין כאן שום נתינת מכשול אין כאן שום עבירה כלל אלא אדרבא קיום מצוות הבורא.

וכן הביא גם מחצית השקל (סי' קס"ג ס"ק ג') בתור סברא להסביר שם את המג"א - שאפילו להרויח סברא שלא התקבלה להלכה (שמי שמאכילים אותו א"צ נט"י וע"י חולין ק"ז): מותר לעבור על הדין ולהאכילו בלי נט"י כי זה לא מקרי מסייע ידי ע"ע אדרבא מצילו מן האיסור שאם לא יאכילנו הוא יאכל בעצמו ויעשה איסור יותר חמור וכו'. וכן כתב הרב שטרנבוך שליט"א בשו"ת תשובות והנהגות (סימן שני"ח): שכוונתו לטובתו לא נקרא מכשיל ודומיא לרופא כשמנתח את החולה שלא נקרא מכה חבירו או חובל בגופו כיון שכוונתו לטובתו וכן בענינו הכוונה לא לתת עצה רעה אלא מקווה להדריכם בדרך התורה

ואינו מצווה עליהם לנסוע בשבת ועל סמך זה התיר לבעל תשובה להזמין הוריו לשבת אף שיודע שיסעו חזרה ברכב.

מכל האמור יש גם תשובות לעוד שאלות הנוגעות לדין לפני עור, אלא שכל מה שכתבנו גם בשאלה האחרונה כתבנו להלכה ולא למעשה. יתכן מאד שתשובה למעשה צריכה להתחשב עם תנאים של הזמן והמקום ולדוגמא בשכונה או ישוב של חרדים לדבר ה' ששם היתר לנסוע גם למטרה נעלה עלול לגרום לזילותא של השבת ח"ו. וכל הכרעה נתונה לגדולי ההוראה.